

A stylized, high-contrast portrait of Gottfried Wilhelm Leibniz. He is depicted from the chest up, wearing a dark, voluminous wig and a white cravat. The background is a solid light blue. The image has a graphic, almost posterized quality with limited color palette.

ספריימופת פילוסופיים
בעריכת יעקב גולומב

גוטפריד וילהלם לייבניץ

**השיטה
החדשה וכתבים
אחרים על
תורת המונדות**

עקרונות הפילוסופיה או המונדולוגיה

1714

Les principes de la philosophie ou la monadologie

מונדולוגיה

- א. המונדה, שעליה נדבר כאן, אינה אלא עצם פשוט הנמצא בדברים המורכבים; פשוט, זאת אומרת, בלא חלקים.
- ב. וצריך שיהיו עצמים פשוטים, הואיל ויש [דברים] מורכבים; כי המורכב אינו אלא ציבור או קיבוץ של הפשוטים.
- ג. והנה, במקום שאין חלקים, שם אין התפשטות או תבנית או אפשרות של התחלקות. ומונדות אלו הן האטומים האמיתיים של הטבע, ובקיצור: יסודות הדברים.
- ד. וכן אין לחשוש כלל להתפוררות, ולא יצויר בשום אופן כיצד יוכל עצם פשוט להִפְסד בדרך הטבע.
- ה. מאותו טעם לא יצויר בשום אופן, כיצד יוכל עצם פשוט להתחיל [להיות] בדרך הטבע, שהרי אין הוא יכול להיווצר על ידי הרכבה.
- ו. ובכן אפשר לומר שאין המונדות עשויות להתחיל [להיות] או לכלות אלא בבת אחת; זאת אומרת, אין הן עשויות להתחיל [להיות] אלא על ידי בריאה, ולא לכלות אלא על ידי איון – בעוד שהמורכב מתחיל [להיות] או כלה באמצעות חלקים.
- ז. וכן אין דרך לבאר כיצד תוכל מונדה להשתנות או לקבל תמורה בפנימיותה על ידי יצור אחר; שהרי אי אפשר להכניס לתוכה שום דבר, ולא לתפוס שום תנועה פנימית שניתן לעורר, לכוון, להגדיל או להפחית בתוכה, כמו שמן האפשר הוא בדברים המורכבים, שבהם יש שינוי בין החלקים. המונדות אין להן חלונות, שדרכם יוכל דבר מה להיכנס או לצאת. המקרים אינם יכולים להינתק מן העצמים, או להתהלך מחוץ

aggregatum 1

או: להעתיק בתוכה. 2

accidents 3

מונדולוגיה

להם, כמו שהיו עושים לפנים המינים המוחשיים של אנשי האסכולה. וכך, לא עצם ולא מקרה אינם יכולים להיכנס מן החוץ לתוך מונדה.

ח. אף על פי כן, מן ההכרח שיהיו המונדות בעלות אי-אלו איכויות, שאם לא כן, לא יהיו אפילו בבחינת ישים. ואילו לא היו העצמים הפשוטים נבדלים זה מזה באמצעות איכויותיהם, מן הנמנע היה לתפוס בדברים שינוי כלשהו. כי מה שיש במורכב יכול לבוא אך ורק מן המרכיבים הפשוטים; ואילו היו המונדות ללא איכויות, הן היו בלתי מובחנות זו מזו, שהרי גם מבחינת הכמות אינן נבדלות כלל. לפיכך, אם מניחים שהחלל מלא, היה כל מקום ומקום מקבל תמיד, בתנועה, רק את השווה למה שהיה בו, ומצב דברים אחד היה בלתי מובחן ממצב דברים אחר.

ט. וצריך אפילו שכל מונדה ומונדה תהא שונה מכל מונדה אחרת. כי לעולם אין בטבע שני ישים, שהאחד הוא לחלוטין כמו השני, ושאי אפשר למצוא ביניהם הבדל פנימי, או מיוסד על סימן היכר פנימי.

י. וכן אני מקבל כדבר מוסכם שכל יש נברא עשוי לשאת שינויים, ועל כן אף המונדה הברואה; ולא עוד, אלא שהשתנות זו היא רציפה בכל מונדה.

יא. מן האמור למעלה יוצא שהשינויים הטבעיים של המונדות נובעים מעיקרון פנימי, שהרי סיבה חיצונית אינה יכולה להשפיע בתוך פנימיותן.

יב. אולם, מלבד העיקרון של השינוי צריך שיהיה גם

espèces sensibles 4

dénomination 5

פרוטרוט במשתנה,⁶ שעושה, אם אפשר לומר, את ייחודם ואת שונותם⁷ של העצמים הפשוטים.

יג. מיוחד זה צריך שיהא כולל ריבוי בתוך האחדות או בתוך הפשוט. כי מאחר שכל שינוי טבעי נעשה בדרגות, משהו משתנה ומשהו נשאר; ולפיכך צריך שבתוך העצם הפשוט יהא ריבוי של הפעולות ושל יחסים⁸ אף על פי שאין בו חלקים מכול וכול.

יד. המצב החולף, הכולל והמייצג ריבוי בתוך האחדות או בתוך העצם הפשוט, אינו אלא מה שקוראים תפיסה,⁹ שיש להבדיל בינה ובין האפֶרצפציה או התודעה, כמו שנראה להלן. ובדבר זה טעו הקרטויאנים טעות גדולה, כשחשבו לאין את התפיסות שאין להן אפרצפציה. מסיבה זו עצמה חשבו שרק הרוחות הן מונדות, ושאין נפשות של בעלי חיים או אנטלכיות אחרות. לפיכך גם בבלו, כמו ההדיוטות, בין עילפון ממושך לבין מיתה במובן המדויק, מה שהביאם שוב לקבל את הדעה הקדומה של האסכולה בדבר הנפשות הנפרדות לחלוטין, ואף חיזק את בעלי הדעות המגונות המחזיקים ברעיון בדבר תמותתן של הנפשות.

טו. פעולת העיקרון הפנימי, העושה את השינוי או את המעבר מתפיסה לחברתה, אפשר לקרוא לה השתוקקות.¹⁰ אמנם, לא תמיד יכולה ההשתוקקות¹¹ להגיע במידה שלמה אל

un détail de ce qui change	6
variété	7
rappports	8
perception	9
appétition	10
appétit	11

מלוא התפיסה שאליה היא מתכוונת, אבל היא משגת בכל אופן משהו ממנה ומגעת אל תפיסות חדשות.

טז. אנו עצמנו מתנסים בריבוי בתוך העצם הפשוט, בשעה שמוצאים אנו שהמחשבה הזעירה ביותר המודעת לנו אוצרת בתובה שוני במושא. על כן, כל אלה המכירים בכך שהנפש היא עצם פשוט, חייבים להכיר בריבוי זה שבמונדה; ומר ביל¹² לא היה צריך למצוא קושי בדבר, כמו שעשה במילונו, ערך "רוראריוס".

יז. כן מחויבים אנו להודות, שאת התפיסה ומה שתלוי בה אי אפשר לבאר על ידי טעמים מכניים, כלומר על ידי התבניות והתנועות. הבה נניח שיש מכונה שהמבנה שלה גורם לחשוב, להרגיש ולתפוס; נוכל לציירה לעצמנו כשהיא מוגדלת, בשומרנו על אותן פרופורציות באופן שיהא אפשר להיכנס לתוכה, כלתוך טחנה. ואם נניח זאת, לא נמצא, כשנבקר בה מבפנים, אלא חלקים הדוחפים זה את זה, ולעולם לא נמצא שום דבר שבעזרתו נהא יכולים לבאר תפיסה. על כן צריך לבקש אותה בעצם הפשוט, ולא במורכב או במכונה. ואמנם רק זה הוא מה שאפשר למצוא בעצם הפשוט, כלומר התפיסות ושינוייהן. ורק זה עשוי להיות טיבן של פעולותיהם הפנימיות של העצמים הפשוטים.

יח. אפשר היה לכנות בשם אנטלכיות את כל העצמים

12 Pierre Bayle, 1647–1706. בעל המילון ההיסטורי והביקורתי (1695–1696) ששימש דוגמה לכל המחשבה החופשית של המאה השמונה-עשרה. בערך רוראריוס (Rorarius, 1485–1566); בעל הספר שמגמתו היא להראות שבני האדם משתמשים בשכל פחות מאשר החיות) עורר את השאלה של מהות הנפש והזכיר את דעותיו של לייבניץ המובעות ב"שיטה חדשה".

הפשוטים או המונדות הברואות, שכן יש בהם שלמות מסוימת,¹³ יש בהם מין מספיקות,¹⁴ העושה אותם למקורות של פעולותיהם הפנימיות, ואם אפשר לומר, לאוטומטים בלתי גופניים.

י.ט. אם נבקש לקרוא נפש לכל מה שיש לו תפיסות והשתוקקויות במובן הכללי שהסברתי לעיל, אפשר יהא לקרוא נפש לכל העצמים הפשוטים או המונדות הברואות. אבל הואיל וההרגשה¹⁵ יש בה משהו יותר מאשר בתפיסה הפשוטה, מסכים אני שהשם הכללי מונדות או אנטלכיות מספיק לעצמים הפשוטים שאין להם אלא זה; ושנקרא נפש רק לאלה שתפיסתם מובחנת יותר ומלווה זיכרון.

כ. שכן אנו מתנסים בתוך עצמנו במצב שבו אין אנו נזכרים בדבר ואין לנו כל תפיסה מובחנת; כמו בשעה שאנו מתעלפים או בשעה שאנו שקועים בשינה עמוקה בלא כל תלום. במצב זה אין הנפש נבדלת כלל באופן מורגש ממונדה פשוטה. אבל מאחר שמצב זה אינו נמשך והנפש נחלצת ממנו, הריהי משהו יותר.

כא. ולא נובע כלל שהעצם הפשוט הוא ללא תפיסה. אף אין הדבר אפשרי, מן הטעמים האמורים; כי העצם הפשוט לא יוכל להפסד ולא יוכל גם להתקיים בלא איזו הפעלה, שאינה אלא תפיסתו. אבל כשיש ריבוי גדול של תפיסות קטנות שאין בהן שום דבר מובחן, אנו גאלמים;¹⁶ כמו בשעה שאנו מסתובבים בלא הפסק באותו הכיוון כמה פעמים בזו אחר זו, ומתוך כך באה סחרחורת שעלולה לגרום לנו התעלפות,

ἔχουσι τὸ ἐντελές 13

(αὐτάρκεια) ;suffisance 14

sentiment 15

;étourdir 16 לאבד (באופן חלקי) את ההכרה.

ושאינה מניחה לנו להבחין שום דבר. והמיתה בכוחה להביא את החיות לידי מצב זה לזמן מה.

כב. ומאחר שכל מצב הווה של עצם פשוט הוא בדרך הטבע המשך של מצבו הקודם, באופן שההווה הרה את העתיד. כג. לפיכך, מאחר שבשעת יקיצה מן העילפון יש לנו אפרצפציה של תפיסותינו, צריך שיהיו לנו תפיסות גם רגע קודם, אף על פי שלא היתה לנו אפרצפציה שלהן. כי אין תפיסה יכולה לבוא בדרך הטבע אלא מתוך תפיסה אחרת, כמו שאין תנועה יכולה לבוא בדרך הטבע אלא מתוך תנועה. כד. מכאן אתה למד שאילו לא היה לנו בתפיסותינו שום דבר מובחן, ואם אפשר לומר, מתובל ובעל טעם חריף יותר, היינו שקועים תמיד בעילפון. וזהו מצבן של המונדות הפשוטות" לגמרי.

כה. וכן רואים אנו שהטבע העניק לחיות תפיסות בולטות על ידי שטרה להמציא להן אברים המאספים הרבה קרני אור או הרבה גלי אוויר, כדי להקנות להם יתר עוצמה על ידי צירופם. משהו דומה לכך יש בריח, בטעם ובמגע, ואולי בכמה חושים אחרים שאינם ידועים לנו. ועוד מעט אבאר כיצד מייצג מה שמתרחש בנפש את מה שנעשה באברים.

כו. הזיכרון מספק לנפשות מין המשכיות, המחקה את התבונה, אלא שצריך להבדיל בינה ובינו. וכך אנו רואים שהחיות, משהן תופסות דבר מה הפועל עליהן ושקיבלו ממנו קודם לכן תפיסה דומה, מצפות הן בתוקף המוצג שבזיכרוןן למה שהיה מחובר לדבר ההוא בתפיסה הקודמת ההיא, ומתעוררות בהן הרגשות דומות לאלה שהרגישו אז. למשל:

כשמראים מקל לכלבים, נזכרים הם בכאב שמקל זה גרם להם, וצועקים ובורחים.

כו. והדמיון החזק הפועל עליהן והמניע אותן, בא אז מן הגודל או מריבוין של התפיסות הקודמות. כי לעתים קרובות מביא רושם חזק בבת אחת לידי תוצאה הכרוכה בהרגל ממושך או בהרבה תפיסות בעלות חוזק בינוני שחזרו וגשנו.

כח. בני האדם פועלים כבהמות במידה שהמשכויות תפיסותיהם נעשות על ידי עקרון הזיכרון בלבד. בזה דומים הם לרופאים הניסיוניים, שיש בידם רק מעשה¹⁸ ללא תאוריה. ובשלוש ידות של מעשינו איננו אלא אנשי ניסיון. כשמצפים אנו, למשל, שמחר יהא יום, הרינו עושים זאת על סמך הניסיון. כי על כן קרה הדבר תמיד עד עתה. ורק התוכן בלבד חורץ את המשפט הזה על פי התבונה.

כט. אולם ידיעת האמיתות ההכרחיות והנצחיות היא שמבדלת בינינו ובין החיות הפשוטות, ומקנה לנו את התבונה ואת המדעים, על ידי שהיא מרימה אותנו אל ידיעת עצמנו ואל ידיעת האל. וזהו מה שנקרא בנו נפש תבונית¹⁹ או רוח.²⁰ ל. זה גם באמצעות ידיעת האמיתות ההכרחיות ובאמצעות הפשטותיהן, שאנו מועלים אל הפעולות הרפלקסיביות, שעושות שנהא חושבים על מה שמכנים עצמי²¹ ושנבחין שדבר זה או אחר הוא בנו. וזה האופן שבו, כשאנו חושבים על עצמנו, הרינו חושבים על היש, על העצם, על הפשוט ועל המורכב, על הבלתי חומרי ואפילו על האל עצמו — בתופסנו שמה שהוא

practica 18

âme raisonnable 19

esprit 20

[moi] 21

מוגבל בנו, הוא באל ללא גבולות; ופעולות רפלקסיביות אלו מספקות את המושאים העיקריים של שכילותינו. לא. שכילותינו מיוסדות על שני עקרונות גדולים: זה של הסתירה, שבכוחו חושבים אנו לשקרי מה שמכיל אותה בתוכו, ולאמת מה שמנוגד לשקרי או סותר אותו,

לב. וזה של הטעם המספיק, שבכוחו אנו חושבים ששום עובדה אינה יכולה להיות אמיתית או להתקיים, ושום משפט אינו יכול להיות אמיתי בלא שיהא טעם מספיק, מדוע כך הוא ולא אחרת; אף על פי שטעמים אלו, על פי רוב לא נוכל כלל לדעת אותם.

לג. וכן יש שני מיני אמיתות: אמיתות של עיון²² ואמיתות של עובדה.²³ אמיתות העיון הכרחיות הן וניגודן הוא בלתי אפשרי, ואמיתות העובדה הן קונטינגנטיות והיפוכן הוא בגדר האפשר. כשאמת היא הכרחית, אפשר למצוא את טעמה על ידי האנליזה כשמנתחים אותה לאידאות ולאמיתות פשוטות יותר עד שמגיעים אל הראשוניות.

לד. אצל המתמטיקאים מועמדים בדרך זו, באמצעות האנליזה, המשפטים העיוניים²⁴ לכללי השימוש, על הגדרות מושכלות ראשוניים²⁵ ודרישות.²⁶

לה. ולסוף יש אידיאות פשוטות שאי אפשר לתת להן הגדרה; וכן יש מושכלות ראשוניים ודרישות, ובקיצור עקרונות ראשוניים, שאי אפשר להוכיחם ואף אינם טעונים הוכחה; ואלה

vérités de raisonnement 22

vérités de fait 23

les théorèmes de spéculation 24

axiomes 25

demandes 26

הם **משפטי הזהות**,²⁷ שניגודם מכיל בתוכו סתירה מפורשת. לו. אולם **הטעם המספיק** צריך להימצא גם באמיתות **הקונטינגנטיות או אמיתות העובדה**, זאת אומרת, בתוך השתלשלות הדברים הנפוצים בעולם הנבראים שבו הניתוח לטעמים מיוחדים עשוי להגיע לידי התפרטות שאין לה גבול, מחמת השוני העצום של הדברים שבטבע וחלוקת הגופים עד לאינסוף. יש אינסוף תבניות ותנועות, בהווה ובעבר, שחלק להן בסיבה הפועלת של כתיבתי ברגע זה; ויש מספר אינסופי של נטיות וצדיות²⁸ קטנות של נפשי, בהווה ובעבר, שחלק להן בסיבה התכליתית.

לו. ומאחר שפרוטרוט זה כולו אינו כולל אלא [דברים] קונטינגנטיים אחרים, קודמים או מפורטים יותר, שכל אחד ואחד מהם זקוק אף הוא לאנליזה דומה כדי ליתן לו טעם, לא נתקדם בדרך זו כלל. ומן ההכרח שהטעם המספיק או האחרון יהא מחוץ להשתלשלות או לסדרה של פרוטרוט זה של [הדברים] הקונטינגנטיים, ככל שתהא זו אינסופית.

לת. ועל כן צריך טעמם האחרון של הדברים להיות בעצם הכרחי, שבו הפרוטרוט של השינויים הוא רק באופן מופלג,²⁹ כבמקור; וזהו מה שאנו קוראים אל.

לט. והנה, הואיל ועצם זה הוא טעם מספיק של פרוטרוט זה כולו, שאף הוא קשור בכל חלקיו, הדי אין אל אלא אחד, ואל זה מספיק.

מ. וכן אפשר לקבוע, שמאחר שעצם עליון זה, שהוא יחיד,

énonciations identiques 27
inclinations et dispositions 28
éminemment 29

כללי³⁰ והכרחי, אין מחוץ לו שום דבר שהוא בלתי תלוי בו, ומאחר שהוא תוצאה פשוטה של היש האפשרי, מן ההכרח שאיננו עשוי להיות בעל גבולות, ושהוא מכיל ממשות כפי שמן האפשר הוא.³¹

מא. מכאן נובע שהאל מושלם באופן מוחלט; כי השלמות אינה אלא הגודל של הממשות החיובית במובנה המדויק, בהפשטה מן המגבלות או הגבולות³² שבדברים שיש להם גבולות אלה. ובמקום שאין גבולות כלל, כלומר באל, השלמות היא אינסופית באופן מוחלט.

מב. ונובע עוד שהנבראים יש להם שלמויותיהם מן ההשפעה של האל, אבל אי שלמויותיהם יש להם מטבעם העצמי שאינו מוכשר להיות ללא גבולות. כי זהו הדבר שבו נבדלים הם מן האל. ניתן להבחין באי שלמות מקורית זו של הנבראים באינרציה הטבעית של הגופים.

מג. וכן אמת היא שהאל אינו מקור [הדברים] הקיימים בלבד, אלא אף מקור המהויות כאשר הן ממשיות, או מקור הממשי שיש באפשרות. שכן שכלו של האל הוא מחוץ האמיתות הנצחיות או האידיאות שבהן הן תלויות, ובלעדיו לא היה שום דבר ממשי באפשרויות, ולא רק שום דבר קיים אלא אף שום דבר אפשרי.

מד. שהרי אם יש ממשות במהויות או באפשרויות, או באמיתות הנצחיות, צריך ללא ספק שממשות זו תהא מיוסדת בדבר־מה שהוא קיים ובפועל, ולפיכך – בקיומו של היש

universelle 30

31 משפט אחרון זה הוא תוספת מאוחרת לטיוטה הראשונית, שאינו נמצא בכתבי־היד המועתקים.

limites ou bornes 32

ההכרחי שבו כוללת המהות את המציאות שלגביו די להיות אפשרי כדי להיות בפועל.

מה. וכך האל בלבד (או היש ההכרחי) יש לו זכות יתר זו שהוא נמצא בהכרח אם הוא אפשרי, והואיל ושום דבר אינו יכול למנוע את אפשרותו של מה שאינו מכיל שום גבולות, שום שלילה, ולפיכך גם שום סתירה, די בזה בלבד כדי להכיר את מציאותו של האל אפריורי. הוכחנו אותה גם על ידי ממשותן של האמיתות הנצחיות. ואולם זה עתה הוכחנו גם אפוסטריורי, שכן קיימים ישים קונטינגנטיים שטעמם האחרון או המספיק לא יכול להיות אלא ביש ההכרחי, שטעם מציאותו הוא בו בעצמו.

מו. אולם אל תדמה בנפשך, כפי שעושים אחדים, שמאחר שהאמיתות הנצחיות תלויות באל, הריהן תלויות בבחירתו וברצונו, כפי שחשב כנראה דקרט ואחריו מר פוארה.³³ אין הדבר נכון אלא לגבי האמיתות המקריות, שעקרונו הוא **היאהי** או הבחירה **בטוב ביותר**, בעוד שהאמיתות ההכרחיות תלויות אך ורק בשכלו והן מושאו הפנימי.

מוז. וכך האל בלבד הוא האחדות הראשונית או העצם הפשוט המקורי, שכל המונדות הברואות או הנגזרות הן יצירותיו, והן נולדות כביכול על ידי הבוקים רצופים של האלוהות מדי רגע ברגע, מוגבלות על ידי כוח קליטתו של הנברא, שבמהותו הוא מוגבל.

מת. האל יש בו היכולת, שהיא מקור הכול, וכן הידיעה, המכילה את הפרוטרוט של האידאות, ולסוף הרצון, העושה את

33 Pierre Poiret, 1646–1719. החזיק בתחילה בשיטתו של דקרט, אך אחר כך גמשך אחר דעות מיסטיות.

34 *convenance*

השינויים או היצירות על פי העיקרון של הטוב ביותר. וזה מקביל למה שמהווה במונדות הברואות את הנושא או הבסיס, לספיקה התופסת ולספיקה המשתוקקת. אבל באל התארים הללו אינסופיים הם ומושלמים באופן מוחלט; ובמונדות הברואות או באנטלכיות (או *perfectihabiae*, כמו שתרגם מילה זו הרמולאוס ברברוס³⁵) אינם אלא חיקויים כפי מידת שלמותן. מט. אומרים על יצור שהוא **פועל** כלפי חוץ במידה שיש לו שלמות; ושהוא **נפעל** על ידי יצור אחר במידה שהוא בלתי מושלם. כך מייחסים את הפעולה למונדה במידה שיש לה תפיסות מובחנות, ואת הסבילה במידה שיש לה תפיסות מבולבלות. ג. ויצור אחד מושלם מתברר כשמוצאים בו מה שמשמש למתן טעם **אפריורי** למה שמתרחש באחר, ועל סמך זה אומרים שהוא פועל על האחר.

נא. אולם בעצמים הפשוטים יש רק השפעה אידאלית של מונדה אחת על חברתה, השפעה שיכולה לצאת לפועל רק על ידי התערבותו של האל, במובן זה שבאידאות של האל תובעת מונדה בצדק שהאל יתחשב בה בקבעו את שאר המונדות מראשיתם של הדברים. כי מאחר שאי אפשר שתהא למונדה ברואה השפעה פיסית על פנימיותה של מונדה אחרת, לא תוכל מונדה להיות תלויה בחברתה אלא בדרך זו בלבד. גב. וזהו הדבר שהודות לו בין הנבראים הפעולות והסבילות הדדיות הן. כי האל, בהשוותו שני עצמים פשוטים זה לזה, מוצא בכל אחד מהם טעמים המכריחים אותו להתאים לו את

35 Ermolas Barbaro, Hermolaus Barbarus 1493–1454. פרופסור לפילוסופיה בפדואה, שתרגם ללטינית כמה מהפירושים היווניים לאריסטו. לייבניץ נותן צורה צרפתית למונח *perfectihabiae* – זה שניתן לדבר עליו במושגים של שלמות.

השני. ולפיכך מה שפעיל הוא מבחינות מסוימות, הריהו נפעל מנקודת השקפה אחרת: פעיל מבחינה זו שמה שיודעים בו ידיעה מובחנת משמש למתן טעם למה שמתרחש באתר, ונפעל מבחינה זו שהטעם של מה שמתרחש בו גמצא במה שיודעים ידיעה מובחנת באתר.

נג. והנה, הואיל ובמושגיו של האל יש אינסוף של עולמות אפשריים, והואיל ורק אחד מהם יכול להתקיים, על כן מן ההכרח שיהא טעם מספיק לבחירתו של האל, שיקבע אותו אל האחד ולא אל השני.³⁶

נד. וטעם זה יכול להיות רק בְּיָאָה, או בדרגות השלמות שהעולמות הללו מכילים; וכל אפשרי יש לו זכות לתביעה לקיום כפי מידת השלמות שהוא מכיל.

נה. וזוהי הסיבה לקיומו של הטוב ביותר, שהתוכמה מודיעה אותו לאל, שטובו מביא אותו לבחור בו, ושיכולתו מביאה אותו ליצור אותו.

נו. והנה קשר זה או התאמה זו של כל הדברים הברואים לכל אחד ואחד, ושל כל אחד ואחד לכל השאר, גורמת לכך שכל עצם פשוט הוא בעל יחסים המבטאים את כל השאר, ושעל כן הוא אספקלריה חיה ומתמדת של העולם.

נז. וכשם שאותה העיר עצמה נראית שונה לגמרי, וכאילו נכפלת באופן פרספקטיבי, כשמסתכלים בה מצדדים שונים, כך גם בשל הריבוי האינסופי של העצמים הפשוטים, יש כאילו כמספר הזה של עולמות שונים, שאינם, עם זאת, אלא הפרספקטיבות של עולם אחד על פי נקודות המבט השונות של כל מונדה ומונדה.

36 כלומר, לבחור את האחד ולא את השני.

נת. וזוהי הדרך להשיג שוני רב ככל האפשר, אבל עם הסדר הגדול ביותר שאפשר; כלומר, זוהי הדרך להשיג שלמות רבה ככל האפשר.

נט. ועל כן רק השערה זו (אשר מעז אני לומר שהיא מוכחת) מרוממת כראוי את גדולתו של האל; וזה מה שמר ביל הכיר בו כשהעלה עליה במילונו (ערך רוראריוס²⁷) השגות שבהן נטה אפילו לחשוב שייחסתי לאל יותר מדי ויותר משאפשר. אולם לא היה יכול להביא שום נימוק מדוע הרמוניה כללית²⁸ זו, הגורמת לכך שכל עצם מבטא בדיוק את כל האחרים על ידי היחסים שיש לו אליהם, איננה אפשרית.

ס. מלבד זאת, ממה שאמרתי זה עתה מתחוררים הטעמים אפריודי לכך שהדברים יכולים להתנהל בדרך אחרת. כי האל, בקובעו את כלל הדברים, שעה לכל חלק וחלק וביחוד לכל מונדה ומונדה, שמאחר שהיא בעלת טבע ייצוגי, אין שום דבר שעשוי להגביל אותה ולהציג רק חלק מן הדברים; אף על פי שאמת היא שביחס לפרוטרוט של היקום כולו ייצוג זה אינו אלא מבולבל, ואין הוא יכול להיות מובחן אלא בחלק קטן של הדברים, כלומר באותם הדברים שהם או הקרובים ביותר או הגדולים ביותר ביחס לכל מונדה. שאם לא כן, תהא כל מונדה בגדר אלוהות. המונדות מוגבלות הן לא במושא, אלא באופן ידיעתן את המושא. כולן נמשכות באופן מבולבל עד לאינסוף, עד לכול; אולם הן מוגבלות ומובחנות על ידי דרגות התפיסות המובחנות.

סא. והמורכבים מסמלים בזה את הפשוטים. כי מאחר שהכול

37 עיין לעיל, סעיף טו. עמ' 14.

universelle 38

מלא, מה שגורם לכך שכל החומר קשור יחד, ומאחר שבמלא זה גורמת כל תנועה לתוצאה כלשהי בגופים הרחוקים, כפי מידת המרחק, כך שכל גוף מופעל לא רק על ידי הגופים הנוגעים בו, ומרגיש באופן מה בכל מה שעובר עליהם, אלא אף מרגיש הוא באמצעותם בגופים אחרים הנוגעים באלה הראשונים, שמגעים ניתן לו באורח בלתי אמצעי; מכאן נובע שהעברה³⁹ זו נמשכת עד כל מרחק שהוא. ולפיכך כל גוף מרגיש בכל מה שמתרחש ביקום; באופן שמי שרואה את הכול, היה יכול לקרוא בתוך כל גוף וגוף מה שמתרחש בכל מקום שבעולם ואפילו מה שהתרחש או יתרחש, בהכירו בהווה את מה שרחוק הוא הן מבחינת הזמן הן מבחינת המקום; $\sigma\acute{\upsilon}\mu\pi\nu\omicron\iota\alpha \acute{\alpha}\nu\tau\alpha$ ⁴⁰ היה אומר היפוקרטס. אולם, אין הנפש יכולה לקרוא בתוך עצמה אלא מה שמיוצג בה באורח מובחן, ואין ביכולתה לפרוש בבת אחת את כל תביוניה, כי הם נמשכים עד לאינסוף.

סב. וכך, אף על פי שכל מונדה ברואה מייצגת את כל היקום כולו, הריהי מייצגת באורח מובחן יותר את הגוף הקשור אליה במיוחד ושהיא האנטלכיה שלו; ומאחר שגוף זה מביע את כל העולם כולו על ידי התקשרותו של החומר כולו שבמלא, מייצגת גם הנפש את כל היקום כולו על ידי שהיא מייצגת את הגוף הזה השייך לה בדרך מיוחדת.

סג. הגוף השייך למונדה, שהיא האנטלכיה שלו או נפשו, מהווה יחד עם האנטלכיה מה שאפשר לקרוא חי,⁴¹ ויחד עם הנפש מה שקוראים בעל חיים.⁴² והנה, גוף זה של חי או של

communication 39

40 הכול נושם ביחד [=הכול עולה באחד].

vivant 41

animal 42

בעל חיים הוא תמיד אורגני. כי מאחר שכל מונדה היא אספקלריה של העולם על פי דרכה, ומאחר שהעולם מוכוון על פי סדר מושלם, מן ההכרח שיהא סדר גם במייצג, כלומר בתפיסותיה של הנפש, ולפיכך גם בגוף שעל פיו מיוצג בה העולם.

סד. וכך, כל גוף אורגני של חי הוא מין מכונה אלוהית, או מין אוטומט טבעי, העולה לאין ערוך על כל האוטומטים המלאכותיים. כי מכונה שהיא מלאכת האדם אינה מכונה בכל אחד ואחד מחלקיה, למשל: השן של גלגל עשוי פליו יש בה חלקים או קטעים שאינם עוד לגבינו משהו מלאכותי, ואין בהם עוד דבר המציין מכונה ביחס לשימוש שהגלגל נועד לו. אבל מכונות הטבע, כלומר הגופים החיים, הן מכונות אפילו בחלקיהן הזעירים ביותר עד לאינסוף. וזהו ההבדל בין הטבע ובין האומנות, כלומר בין האומנות האלוהית ובין אומנותנו שלנו.

סה. ובורא הטבע היה יכול לבצע מעשה מלאכת מחשבת זה, האלוהי והנפלא עד אין קץ, מפני שכל חלק מחלקי החומר לא רק שהוא חליק עד לאינסוף, כמו שהכירו בכך הקדמונים, אלא אף מחולק הוא בפועל משנה חלוקה¹¹ לאינסוף, כל חלק וחלק לחלקיו, שכל אחד מהם יש לו תנועה מובהקת משלו; שאם לא כן, מן הנמנע היה שכל חלק מחלקי החומר יהא יכול לבטא את היקום כולו.

סו. מכאן אנו רואים שיש עולם של יצורים, של חיים, של בעלי חיים, של אנטלכיות ושל נפשות, בחלק הזעיר ביותר של החומר.

סז. כל חלק מחלקי החומר אפשר לציידו כגן מלא צמחים, וכברכה מלאה דגים. אולם כל ענף של הצמח, כל אבר של החיה, כל טיפה של ליחותיה, אף הוא גן כזה או ברכה כזו. סח. ואף על פי שהאדמה והאוויר שבתווך, בין צמחי הגן, או המים שבין דגי הברכה, אינם כלל וכלל צמח או דג, אף על פי כן מכילים הם כמותם עוד ועוד, אלא שאלה הם על פי רוב בעלי דקות שאינה נתפסת על ידינו.

סט. וכך, אין ביקום דבר שמם, או עקר, או מת, ואין בו תוהו ובוהו וערבוביה אלא למראית עין; בערך כמראה הברכה ממרחק־מה, כשרואים בה תנועה חסרת סדר וכעין רחישה של דגי הברכה, בלא שמבחינים בדגים עצמם.

ע. מכאן אנו רואים שכל גוף חי יש לו אנטלכיה שלטת שהיא הנפש בבעל החיים; אולם אבריו של גוף חי זה מלאים ב[ישים] חיים, צמחים ובעלי חיים אחרים, שכל אחד מהם יש לו אנטלכיה או נפש שלטת משלו.

עא. אולם אל תדמה בנפשך — כפי שיעשו אחדים שגילו פנים במחשבתי שלא כהלכה — שכל נפש יש לה איזו מסה או חלק של חומר שהוא מיוחד לה או ניתן לה לתמיד, ושעל כן יש ברשותה [ישים] חיים אחרים נחותים יותר, המיועדים תמיד לשרת אותה. כי כל הגופים נמצאים בורם תמידי כנהרות, וחלקים נכנסים בהם ויוצאים מהם בלא הפסק.

עב. על כן אין הנפש מחלפת את גופה אלא מעט מעט ובהדרגה, באופן שלעולם אין גיטלים ממנה בבת אחת כל אבריה; ולעתים קרובות יש בחיות שיגוי צורה, אך לעולם

אין בהן גלגול או מעבר של הנשמות.⁴⁵ וכן אין נפשות נפרדות כליל, או רוחות בלא גוף. האל בלבד מופרד מן הגוף בהחלט. עג. משום כך גם אין לעולם הולדה גמורה, ולא מיתה שלמה במובנה המדויק, שהיא הפרדות הנפש [מן הגוף]. ומה שאנו קוראים הולדה אינו אלא התפתחות וגידול, כמו שמה שקוראים אנו מיתה אינו אלא התכנסות והתמעטות.

עד. הפילוסופים התקשו מאוד בעניין מוצאן של הצורות, האנטלכיות או הנפשות. אבל כשמצאו בזמננו על ידי חקירות מדוקדקות שנעשו בצמחים, בחרקים ובחיות, שהגופים האורגניים שבטבע אינם נוצרים לעולם מתוהו ובוהו⁴⁶ או מאיזה ריקבון, אלא תמיד על ידי זרעים, שהיתה בהם בלא ספק איזו היווצרות מוקדמת,⁴⁷ הוציאו את המסקנה שלא רק הגוף האורגני כבר היה שם לפני העיבור, אלא שהיתה בגוף זה גם נפש, ובקיצור בעל החיים עצמו; ושעל ידי העיבור רק הוכן בעל חיים זה לשינוי צורה גדול כדי להיפך לבעל חיים ממין אחר. משהו דומה לכך אפשר לראות אפילו מחוץ להולדה, למשל בשעה שהתולעים נהפכים לזבובים והגלמים לפרפרים.

עה. לבעלי החיים, שמקצתם מגיעים באמצעות העיבור לדרגת בעלי החיים היותר גדולים, אפשר לקרוא זרעיים;⁴⁸ אולם אלה מביניהם שנותרים בתוך מינם, כלומר רובם, נולדים, פרים ורבים ונכתרים כמו בעלי החיים הגדולים ואין בהם אלא מספר קטן של בחירים העולים על בימה נרחבת יותר. עו. אולם לא היתה זו אלא מחצית האמת. דעתי היא אפוא,

métempsychose ni transmigration des âmes 45

chaos 46

préformation 47

spermatique 48

שאם אין בעל חיים מתחיל לעולם באופן טבעי, הרי שאף אין הוא קָלה באופן טבעי. ולא זו בלבד שאין הולדה כלל, אלא אין גם כיליון גמור, ואף לא מיתה במובנה המדויק. ועיונים אלו, שנעשים אפוסטריורי ושאוּבים מניסויים, תואמים במידה שלמה את עקרונותיי שהוסקו אפריורי כאמור לעיל.

עז. וכך אפשר לומר שלא רק הנפש (אספקלריה של עולם בלתי ניתן להיכחד) היא בלתי ניתנת להיכחד, אלא אף בעל החיים עצמו, אף על פי שמכונתו נפסדת לעתים קרובות במידה חלקית, ופושטת או לובשת שכבות אורגניות.

עח. עקרונות אלו נתנו בידי את האמצעי לבאר ביאור טבעי את האיחוד, או את ההתאמה, "בין הנפש והגוף האורגני. הנפש נשמעת לחוקים המובהקים לה, והגוף – לשלו. והם נתאמים זה לזה מכוחה של הרמוניה הקבועה מראש שבין כל העצמים, מאחר שכולם ייצוגים של אותו יקום אחד.

עט. הנפשות פועלות על פי חוקי הסיבות התכליתיות על ידי תשוקות, תכליות ואמצעים. הגופים פועלים על פי חוקי הסיבות הפועלות או חוקי התנועות. ושתי הממלכות, ממלכת הסיבות הפועלות וממלכת הסיבות התכליתיות, הן הרמוניות ביניהן.

פ. דקרט הכיר שהנפשות אינן יכולות לתת כוח לגופים, מפני שתמיד יש בחומר אותה כמות כוח. אף על פי כן סבר שהנפש יכולה לשנות את כיוון הגופים. אולם לא סבר כך אלא משום שלא ידעו בזמנו את חוק הטבע הקובע גם את שימורו של אותו הכיוון הכללי בחומר. אילו שם לבו לחוק זה, היה מגיע לשיטת ההרמוניה הקבועה מראש שלי.

פא. שיטה זו קובעת שהגופים פועלים כאילו (אם נניח את הנמנע) לא היו נפשות, והנפשות פועלות כאילו לא היו גופים, ושניהם פועלים כאילו היה האחד משפיע על חברו.

פב. באשר לרוחות, או לנפשות התבוניות, הנה אף על פי שמוצא אני שיש ביסודו של עניין בכל החיים ובעלי החיים אותו דבר כמו שאמרנו זה עתה (והוא, שאין בעל החיים והנפש מתחילים להיות אלא יחד עם העולם וגם אין הם מתכלים אלא יחד עם העולם), אף על פי כן יש בבעלי החיים התבוניים דבר מיוחד זה, שתיותיהן הזרעיות הקטנות יש להן, כל זמן שאין הן אלא בגדר דבר זה, רק נפש רגילה או מרגשת,⁵⁰ אולם משעה שאלה מביניהן אשר, אם ניתן לומר כך, נבחרו, מגיעות על ידי עיבור בפועל לטבע האנושי, נפשותיהן המרגישות מתרוממות לדרגת התבונה והייחוד של הרוחות.

פג. בין שאר ההבדלים המתקיימים בין הנפשות הרגילות והרוחות, שמקצתם כבר ציינתי, קיים עוד הבדל זה, שהנפשות בכלל הן אספקלריות חיות או דמויות של עולם הנבראים ואילו הרוחות הן גם דמויות של האלוהות עצמה, או של בורא הטבע עצמו, ובכוחן להכיר את מערכת העולם ולחקות משהו ממנה על ידי דוגמאות ארכיטקטוניות; מאחר שכל רוח ורוח היא כעין אלוהות קטנה במחוז שלה.

פד. והוא הגורם לכך שהרוחות מסוגלות לבוא במעין חברה עם האל, ושהוא לגביהן לא רק מה שממציא אל מכונתו, כפי שהאל הוא ביחס לשאר הנבראים, אלא גם מה שנסיך הנו לנתיניו או אפילו אב לבניו.

פה. מכאן נקל להוציא את המסקנה, שקהל כל הרוחות צריך

להרכיב את קריית האל, כלומר את המדינה המושלמת ביותר שבאפשר תחת המושלם שבמלכים.

פו. קריית אל זו, מלוכה כוללת¹³ באמת זו, היא עולם מוסרי בתוך העולם הטבעי, והריהי הנעלה והאלוהי שבמעשיו של האל. ובה תפארתו האמיתית של האל, מפני שלא היתה לו תפארת כלל, אלמלא היו נודעים גדולתו וטובו לרוחות ונערצים על ידן. והוא טוב במובן מדויק ביחס לקריה אלוהית זו, בעוד שחוכמתו ויכולתו מתגלות בכל מקום.

פו. כשם שקבענו למעלה הרמוניה מושלמת בין שתי ממלכות טבעיות, האחת של הסיבות הפועלות והשנייה של הסיבות התכליתיות, כך צריכים אנו לציין עוד הרמוניה אחרת בין הממלכה הפיסית של הטבע ובין הממלכה המוסרית של החסד, כלומר בין האל מבחינת היותו אדריכל של מכונת העולם ובין האל מבחינת היותו מלך הקריה האלוהית של הרוחות.

פח. הרמוניה זו גורמת שהדברים מוליכים אל החסד בדרכי הטבע עצמן, ושכדור הארץ הזה, למשל, צריך להיחרב ולתזור ולהיבנות בדרכים טבעיות, בשעה שמשטר הרוחות דורש זאת כדי לענוש את אלה ולתת שכר לאלה.

פט. ועוד אפשר לומר שהאל כאדריכל משביע בכול את רצונו של האל כמחוקק, ושעל כן צריכים החטאים לגדור את עונשם על פי סדר הטבע ומכוח המבנה המכני של הדברים; ושכך יקבלו גם המעשים הטובים את שכרם בדרכים מכניות ביחס לגופים, אף על פי שדבר זה אינו יכול ואינו צריך לבוא תמיד תיכף ומיד.

צ. ולבסוף, במשטר מושלם זה לא יהיו מעשים טובים בלא

שכר או מעשים רעים בלא עונש, והכול צריך להסתיים לטובת הטובים, כלומר לטובתם של אלה שאינם בלתי מרוצים במדינה גדולה זו, הבוטחים בהשגחה לאחר שמילאו את חובתם, ושאוהבים ומחקים כראוי את בורא כל הטוב, ונהנים מן ההסתכלות בשלמויותיו בדרך האהבה הטהורה האמיתית, שמכוחה מוצאים הנאה באושרו של האהוב. זה מה שמביא את החכמים ובעלי הסגולה לעמול למען כל מה שנראה מתאים לרצון האלוהי ההשערת או המוקדם;⁵² ובכל זאת להסתפק במה שהאל גורם לו להתרחש למעשה על ידי רצונו הנסתר, האחרון או המכריע.⁵³ כי יודעים הם, שאילו יכולנו להבין די הצורך את סדר העולם, היינו מוצאים שהוא עולה על כל משאלותיהם של החכמים בבני האדם, ושאי אפשר לעשותו טוב יותר מכפי שהוא עתה, לא רק בשביל הכול בדרך כלל, אלא אף בשביל עצמנו בפרט, אם אך דבקים אנו כראוי בבורא הכול, לא רק מבחינת היותו האדריכל והסיבה הפועלת של ישותנו, אלא אף מבחינת היותו אדוננו והסיבה התכליתית שצריכה להיות כל מטרת רצוננו, ושבה בלבד נוכל למצוא את אושרנו.

52 *présomptive ou antécédente*; כלומר זה שקודם לרצונות הפרטיקולריים המתחשבים כבר בטבעה ובחוקיותה של המציאות השוררת בעולם הנברא ובאילווצים הנובעים מהם.
53 *conséquente et décisive*